

Ф И Л О Л О Г

часопис за језик, књижевност и културу
VI 2015 12
универзитет у бањој луци
филолошки факултет

Жељко Милановић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

УДК 821.163.42.09,17/18⁴
DOI 10.7251/fil1512121m

ИСТОРИЈА КЊИЖЕВНОСТИ И ВЛАДАЈУЋИ ДИСКУРС – ОДНОС МИРОСЛАВА ШИЦЕЛА ПРЕМА ИЛИРСКОМ ПОКРЕТУ¹

Апстракт: *Рад истражује како Мирослав Шицел, историчар хрватске књижевности, мења свој однос према илирском покрету у зависности од контекста из којег и за који пише. Сложеност дискурса из којег настаје историја књижевности дрзо се савладава како би се овладало феноменима књижевне прошлости и задовољила жеља владајућег дискурса. У раду је показано како истраживачева садашњост обликује књижевну прошлост да би је учинила разумљивом, неирекнутом и неироменивом. У њу сврху користе се истраживање, доуњавање и проширивање посебно оних неуралних места која би могла да унесу узнемиреност у наше чврсто замисљене идентитете.*

Кључне речи: *илирски покрет, историја хрватске књижевности, контекст, Мирослав Шицел.*

Рецимо на почетку да циљ овог рада није да умањи значај, домете и добре стране истраживања Мирослава Шицела на подручју историје хрватске књижевности (више о томе видети у Врешић 2006). Шицелови ставови и њихове трансформације су само илустративни примери – слични примери, ако не и истоветни, могу се пронаћи и у другим националним историјама књижевности. На избор Мирослава Шицела утиче наша намера да истражујемо хрватску књижевност 19. и 20. века, али не и намера да се завирињем у двориште суседа сопствено двориште задржи у стању апсолутне невиности. Верујемо да ће се овај рад завршити потврђивањем постојања истог или сличног модела промене односа према књижевним појавама прошлости и у другим јужнословенским књижевностима.

У „Уводу“ другог издања *Прегледа новије хрватске књижевности*, Мирослав Шицел

каже да су историје књижевности Драгутина Прохаске и Славка Јежића² „у своје време испуниле своју задаћу“, али да „у нашим данима, посве разумљиво, више нас не могу задовољити“ (Šicel 1971: 5).³ Какав је задатак историје књижевности и како га историје књижевности испуњавају? Да ли се тај задатак мења у времену или је реч о задатку који је увек исти без обзира на то у којем тренутку приступамо раду на историји књижевности? Шта значи када кажемо да је „посве разумљиво“ да постојећа историја књижевности више не може да задовољи нас и наше савременике – да ли говоримо о потреби да историја књижевности обухвати и оне текстове који се појављују од претходне канонизације до нашег захвата у књижевност или о нечему другом? „Посве разумљиво“, ако се запитамо, постаје понајмање разумљиво. Оно што би нас задовољило није исто оно што задовољава наше претходнике

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта *Аспекти идентитета и њихово обликовање у српској књижевности* (178005) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² О „демистификацији и денатурализацији“ Јежићеве историје књижевности и њеном „раду“ видети веома прегледну студију Иване Жужул (Žužul 2010).

³ „Увод“ је писан 1965. године уз прво издање *Прегледа*.

– наша истраживачка жеља није истоветна жељи претходника? Одакле онда потиче наша жеља: да ли је она сакривена у измењеној методолошкој перспективи или у нечему што се надвија над сваким истраживањем и припада свеобухватном дискурсу идеологије који окупира нашу слободу, методологију, замишљену структуру текста, саму грађу коју истражујемо и тако ствара атмосферу до крајности контролисана аутоцензуре из које настаје наш допринос свепожимајућем дискурсу?

Даље у „Уводу“ Шицел напомиње да је његов преглед настао у време када се почело разматрати питање настајања „једне опће повијести југословенских књижевности“ и да он сматра да је предуслов за овакву историју књижевности стварање историја националних књижевности (хрватске, српске, словеначке, македонске) (Šicel 1971: 5). Истиче и да је највише простора посвећено модерној и међуратној књижевности јер је о њима мање писано, а да је мање простора посвећено књижевности од илиризма до реализма. У свом раду Мирослав Шицел препознаје два методолошка пута које назива „књижевноисторијским“ и „есејистичким“. Кад је реч о савременој хрватској књижевности насталој 50-их година, Шицел каже да, пошто је та књижевност још увек у настајању, није могао да јој приступи „с изразито књижевноисторијског класификаторског аспекта“ (1971: 6). У „Напомени уз друго издање“ писаној шест година после „Увода“, Шицел напомиње да је поглавље „Послијератна књижевност“ усклађено с концепцијом осталих поглавља и да садржи уводну синтезу токова књижевног стваралаштва и портрете значајнијих писаца тог раздобља (1971: 7). Дакле, за само шест година историја књижевности мења начин свог приступа и зарад усклађености концепције савремену књижевност сматра завршеном. Прокламована отвореност ранијег издања жртвована је јединственој концепцији или је јединствена концепција изговор сваке историје књижевности?

У напомени уз друго издање „Хрватске књижевности 19. и 20. стољећа“ Шицел каже да је реч о издању које је не само „темељито

поправљено и допуњено него и увелико проширено [нагласио М. Ш.]“ (1997: 5). На овај начин поправљање, допуњавање и проширивање постају методолошки захтеви историје књижевности у новом времену, односно у контексту нових захтева савремености.

Старија књижевна раздобља (до препорода) представљена су сажето, као информација, с намером да се „упозори на континуитет хрватске књижевности од Башћанске плоче до наших дана“, односно с намером да се упозори на нелогичност поделе на „старију“ и „новију“ хрватску књижевност (Šicel 1997: 5). Потврђивање континуитета књижевности од њених почетака до садашњег тренутка императив је не само рада на историји књижевности већ и рада на потврђивању трајања, очувања непроменљиве националне супстанце – ако се ми, савремени, разликујемо од наших претходника наш национални идентитет не може остати очуван, идентитет тако може постати сумњиви производ садашњице – трајање кроз време је схваћено као непобитни доказ идентитета.

Следећи део Шицеловог текста наводи мо у целини због тога што поставља многобројна питања:

Насупрот тому [поглављима о раздобљима пре Препорода], књижевност 19. а посебице 20. стољећа написана је готово потпуно наново и опширније него у првом издању. Захваљујући новим друштвеним и политичким околностима, насталим након стварања неовисне Хрватске, коначно можемо и књижевноповијесне тијекове хрватске литературе равномјерно процјењивати и описати наводећи притом и писце емигранте и оне који су у пријашњем режиму били намјерно прешућивани (Šicel 1997: 5).

Књижевност 19. и 20. века која се пише поново представља реторичку фигуру или је реч о могућности да историја књижевности заиста изнова исписује књижевност? Новооткривена значења заиста стварају нова књижевна дела, али да ли је то крајњи исход сваке историје књижевности? Новонастали контекст, друштвени и политички, тражи и нову историју књижевности – контекст захтева нова укључивања (писци емигранти, прећут-

квивани писци) али и равномерно процењивање целокупне књижевности. Нови писци се укључују јер то друштвени и политички контекст захтева и други разлог није потребан, чак ни широко схваћена књижевноисторијска или есејистичка методологија обликовања структуре историје књижевности. Сазнајемо да „пријашњи режим“ није дозвољавао укључивања непожељних писаца али ни равномерно процењивање токова историје књижевности – нови режим то дозвољава или је реч о прећутаном али зато веома гласном захтеву?

Шицелов став о националној књижевности као предуслову настанка опште историје књижевности југословенских народа изречен 1965. године делује као оправдање за настајање националне књижевности. У духу политичке коректности „братства и јединства“ помињање и других националних књижевности у Југославији функционише на исти начин као став да се промењеним друштвеним и политичким контекстом после стварања независне Хрватске мења наш однос према књижевности. Разлика је, само привидно, у идеолошкој позадини, владајућем дискурсу који може да прихвати једино оно што је с њим хармонизовано. Свако ново појављивање историје књижевности делује као завршена хармонизација књижевне прошлости с владајућим дискурси-ма моћи. Сећање се обликује у складу са захтевом времена у којем се фиксира и, неизбежно, фикционализује.

Није тешко претпоставити да би неуралгична тачка историје хрватске књижевности настале после стварања независне државе могао да буде илирски покрет и његова интерпретација. Историја књижевности као поправљање, допуњавање и проширивање претходног издања мора се опробати на илирском покрету као феномену који у новом контексту мора попримити и нова значења.

У *Прејледу новије хрватске књижевности* из 1971. године Шицел илирском покрету посвећује значајну пажњу. Говорећи о Лудевиту Гају, Шицел каже да је Гај преузео илирско име „јер се у оно вријеме мислило да сви јужни Славени потјечу директно од Илира“ (1971: 15). Године 1997. Шицел ће рећи да је Гај по-

крет назвао илирским „увјерен да су Хрвати изравни потомци Илира“, као и да је, имајући у виду искључиво политичке циљеве, наступао „с наивном и илузионистичком идејом о могућности јужнословенскога политичког заједништва“ (1997: 52). Дакле, после стицања независности, Хрвати су постали потомци Илира, а Гајева замисао јединства Јужних Словена је препозната као унапред осуђена на пропаст јер је „наивна“ и „илузионистичка“. Да би оправдао масовност покрета, Шицел прво тврди да је покрет окупио „велики број ентузијаста“ (1971: 16). У каснијем тексту, Шицел истиче да је Гај морао увидети нереалност своје идеје јединства јер је од јужнословенских писаца једино Станко Враз пришао илирском покрету да би и сам убрзо постао хрватски писац (1997: 52).

Ранији став да после забране илирског имена, „читав се покрет сада враћа у границе хрватства“ (1971: 16), Шицел касније заштрава и каже да је Гајева политика јужнословенства „заправо логично, завршила у границама рјешавања оствараја модерне х р в а т с к е [нагласио М. Ш.] нације“ (1997: 52). Шицел значај илирског покрета види у легитимацији хрватства као националне категорије, затим у оснивању бројних институција (читаонице, Матица илирска, катедра за хрватски језик...), стварању јединственог правописа и књижевног језика и у буђењу националног духа (1971). Уз напомену да се у време илирзма није могло створити стално хрватско позориште, Шицел каже и то да су 1840. године прву хрватску драму писану штокавским наречјем (*Јуран и Софија* Ивана Кукуљевића Сакцинског), после извођења у Сиску, одиграли у Загребу и „српски новосадски глумци“ (1971: 18). Двадесет шест година касније, „српски новосадски глумци“ биће изостављени али ће Шицел рећи да су успеси илирског покрета водили ка „стварању модерне хрватске нације по узору на остале еуропске земље“, да је Гајева „заблуда о *иолиничком* [подвукао М. Ш.] уједињењу Јужних Словена“ и код многих илираца доживљавана као анахронизам, као и да је и већини илираца постало јасно „да се покрет може остварити једино као х р в а т с к и [нагласио

М. Ш.], и народни, и књижевни препород, без славенске или јужнославенске политичке опције“ (1997: 54).

Шицелове намере су јасне: неопходно је из идејног репертоара илирског покрета одбацили све оно што би упућивало на могућност да овај покрет буде доживљен као могући заметак идеје заједничке државе Јужних Словена. У оба случаја Шицел ће рећи да покрет завршава у хрватству, али је разлика у томе што се после стицања независности хрватство разуме као стварање модерне нације а политичка идеја покрета као заблуда и анахронизам.

Поред историје књижевности Мирослава Шицела, и четврта књига *Повијести хрватске књижевности*, чији су аутори Милорад Живанчевић и Иво Франгеш, има широку примену у настави и често се користи као полазна основа за упознавање са књижевношћу илирског покрета. У првом поглављу *Повијести*, чији је аутор Милорад Живанчевић, илиризму се приступа на сличан начин као што то раније чини Шицел. Живанчевић сматра да је илирско име изабрано у Хрватској „као замјена појма за југославенство, да би се избјегло наметање постојећих етника, а у име братске слоге и националне сношљивости“ (1975: 7). Живанчевић каже да је словенска идеја била главни покретач илирског покрета као и да она живи међу Словенима још од 17. века. Као и Шицел, Живанчевић успех илирског покрета види у томе што је „учинио неуништивом свијест о постојању хрватске нације“ (1975: 46). Живанчевић на крају каже да је „утопистичку идиличну визију Илирије већ у 19. стољећу потиснула реалнија предоџба о југославенству“ (1975: 47).

Мирослав Шицел и Милорад Живанчевић 70-их година 20. века говоре о илирском покрету као покретачу националног духа, покрету који је створио модерну идеју нације. Међутим, Шицел ће после стицања хрватске независности, говорити о илирском покрету као путу ка завршетку процеса остваривања нације по узору на остале европске земље. Нација се постварује не у односу на друге нације, већ у односу на друге земље! Ова идеја не представља само проблем класификације већ

нас уводи у проблем поистовећивања нације са земљом, односно државом.

У свом истраживању слике ратова у српским уџбеницима историје, Дубравка Стојановић полази од става да „уџбеници историје, нарочито у транзиционим временима и поготово у земљама у којима нема алтернативних учила, служе томе да прошлост прилагоде садашњости, да направе једну инстант верзију историје која ће оправдати садашњост, која ће је ставити у потребан историјски контекст“ (Стојановић, интернет). Овај став је примењив и на историју књижевности која настаје у транзиционо време, можда и у било које друго време које себе не доживљава као транзиционо у данашњем, првенствено економском смислу, али и у идеолошком или културном. Шицелов концепт историје књижевности полази од идеје да се одређена књижевна епоха посматра у контексту значајних историјских догађаја током којих та епоха настаје, траје и бива замењена и превреднована – поглавља његових прегледа историје књижевности започињу увођењем у шири контекст у којем настаје одређени књижевни феномен. Уласком у контекст, Шицел је ближи књижевној историји него историји књижевности (о односу историје књижевности и књижевне историје више у Компанон 2001: 255–259). Међутим, на Шицеловом примеру видимо да није само потребно да се познаје контекст у којем дело настаје, неопходно је знати из каквог контекста се проучава књижевна прошлост. Тако у проучавање улазе два контекста – онај у којем је дело настало и онај у којем се дело проучава. Циљ је усагласити оба контекста: истраживачева садашњица тако обликује књижевну прошлост да би је учинила разумљивом, непрекинутом и непромењивом. У ту сврху користе се поправљање, допуњавање и проширивање посебно оних неуралгичних места која би могла да унесу узнемиреност у наше чврсто замишљене идентитете.

Ако се хрватска ситуација у 19. веку разуме као колонијална разапетост између Беча и Пеште, илирски покрет би био покушај контроле сећања како би се стигло до ослобађања од колонијалног, без обзира на то да ли осло-

даћање тече у смеру изградње модерне нације или у смеру политичког или културног јединства Јужних Словена. Из перспективе југословенског братства и јединства, илирски покрет представља поновну контролу сећања из постколонијалне ситуације. У време после стицања независности, илирски покрет се изнова подвргава инвентарисању и контроли да би се трајање националног у друштву Другог објаснило као заблуда на коју је давно упозоравано.

Илирском покрету али и другим феноменима прошлости припада улога дубоко депонованог лека с одложеним дејством, историји књижевности улога медија који посредује да би обликовањем књижевне прошлости обликовао нашу будућност, улога транспортера лека до наших нервних завршетака. И у једном и у другом случају пресудна је количина – предозирање је опасно а мала количина не-делотворна.

Литература

1. Brešić, Vinko (prir.) (2006), *Osmišljavanja. Zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela*, Zagreb: FF press.
2. Компанџон, Антоан (2001), *Демон теорије*, Нови Сад: Светови.
3. Stojanović, Dubravka (2011), „Slika ratova 90-ih u srpskim udžbenicima istorije (1993–2005)“, интернет, доступно на <http://pescanik.net/eksplozivna-naprava-s-odlozenim-dejstvom> (приступљено 15. маја 2015).
4. Šicel, Miroslav (1971), *Pregled novije hrvatske književnosti*, Zagreb: Matica hrvatska.
5. Šicel, Miroslav (1997), *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, Zagreb: Školska knjiga.
6. Živančević, Milorad i Ivo Frangeš (1975), *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 4*, Zagreb: Liber.
7. Žužul, Ivana (2010), „Iluzije književnopovijesne historije“, *Fluminensia* 2, 7–19.

LITERARY HISTORY AND THE DOMINANT DISCOURSE – MIROSLAV ŠICEL'S ATTITUDE TOWARDS THE ILLYRIAN MOVEMENT

Summary

This paper demonstrates how Miroslav Šicel, the historian of Croatian literature, changes his attitude towards the Illyrian movement, depending on the context in and for which he writes. The complexity of the discourse from which history of literature emerges is quickly overcome in order to master phenomena of literary past and to meet the desires of the dominant discourse. Furthermore, this paper shows how the researcher shapes literary history in order to make it comprehensible, continuous and constant. For this purpose, it is crucial to revise, improve, and expand particularly these neuralgic places that may bring discomfort to our firmly constructed identities.

zmilanovic2000@yahoo.com